

Prof.dr.mr. C. Fasseur

(foto Robbert van Cleef)

'The past is not a foreign country'

Wim van den Doel in gesprek met C. Fasseur

C. Fasseur is sedert 1986 hoogleraar in de geschiedenis van Zuidoost-Azië, in het bijzonder van Indonesië en zijn betrekkingen tot Nederland. Daarvóór was hij bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de Europese expansie. Deze laatste functie combineerde hij met zijn werk op het departement van Justitie, waar hij uiteindelijk hoofd van de stafafdeling wetgeving publiekrecht zou worden en zich zou bezighouden met tal van actuele juridische kwesties. In 1975 maakte hij naam met zijn dissertatie *Kultuurstelsel en koloniale baten. De Nederlandse exploitatie van Java 1840-1860*, waarin hij het door velen bekritiseerde cultuurstelsel ook moderniserende en welvaartsverhogende aspecten toeschreef. Vervolgens publiceerde hij een veelheid van artikelen over verschillende koloniale onderwerpen. Een 'Amsterdamse school' onder leiding van Jan Breman zou later Fasseur verwijten daarbij het koloniale verleden te rooskleurig voor te stellen: hij zou het schrijven over koloniale schandalen moedwillig vermijden. In 1993 verscheen bij Bert Bakker in Amsterdam zijn tweede grote werk: *De Indologen. Ambtenaren voor de Oost 1825-1950*, over de opleiding van koloniale bestuursambtenaren in Delft, Leiden en Utrecht. Vrijwel tegelijkertijd werd hij decaan van de Faculteit der Letteren.

U heeft zowel een academische titel die een juridische als een die een historische opleiding doet vermoeden. Een gespleten persoonlijkheid?

Dat geloof ik niet, hoewel er hier wel sprake is van twee verschijningen in één gedaante, die moeilijk te scheiden zijn. Mijn juridische werk en historische belangstelling zijn altijd sterk in elkaar overgelopen. Ook tijdens mijn studie was dit het geval, hoewel ik in 1957 begonnen ben met de studie scheikunde. Dat laatste leek een veelbelovend start van mijn carrière: de arbeidsmarkt voor chemici was goed. Ook vanuit het ouderlijk huis was er enige aandrang op mij uitgeoefend om - evenals vader - later bij de Koninklijke Shell in dienst te treden. Na één week werd echter duidelijk dat scheikunde niet mijn intellectuele interesse had, dat het vak zekere basis-handigheden vereiste, zoals het schoonmaken van buretten en pipetten en dat dit laatste mij niet gegeven was. De witte jas ruilde ik dan ook in tegen een zomerbroek en ik besloot voortaan de voorkeur van het hart te volgen en niet die van het verstand.

Eindelijk kon ik doen wat ik altijd al had gewild, vanaf het moment dat ik mijn eerste boek had gelezen uit de boekenkast van opa - boeken over de negentiende eeuw, Louwerse en Andriessse: geïllustreerde Vaderlandse geschiedenissen - ik ging geschiedenis doen!

Ik ging dus op zoek naar een college geschiedenis. Daar was in die tijd echter nogal wat spuurwerk in studiegidsen voor nodig: wat het collegerooster

C. Fasseur

was of welke colleges in het eerste jaar gevolgd dienden te worden, was niet geheel duidelijk. Uiteindelijk trof ik een keuzevak aan waar ik naar toe ben gegaan: Indische geschiedenis, gegeven door de oude heer H.J. de Graaf. In de zaal zaten slechts twee medestudenten, ouder dan ik, maar toch heel aardig, en die hebben mij wegwijs gemaakt in de studie geschiedenis. Het college was overigens niet zo vreselijk opwindend: het ging, naar ik mij vaag herinner, over twee kampongs in de veertiende eeuw op Ambon, die elkaar in brand hadden gestoken.

Een leuke studie had ik nu wel gevonden. Op de leeszaal geschiedenis van de universiteitsbibliotheek kwam ik echter vrij snel hierna een collega-eerstejaars tegen - duidelijk herkenbaar omdat zijn hoofd even kaal was als dat van mij - die mij vertelde dat de studie geschiedenis prima te combineren was met die van rechten. Ik besepte dat zo'n studie meer perspectief bood op de arbeidsmarkt. Je hoefde in ieder geval geen geschiedenisleraar te worden, wat in feite de enige betrekking was waar afgestudeerde historici in terecht kwamen; een, zoals ik toen dacht, saai bestaan voor de klas met ongeïnteresseerde leerlingen op een middelbare school. Een enkeling ging nog wel de diplomatieke dienst in, maar voor mij zou dat niet zijn weggelegd, vreesde ik. Ook in die tijd, met twintig eerstejaars, werd er overigens al geklaagd over het ontbrekende toekomstperspectief van historici. De krant werd volgeschreven door een zich noemende 'werkloze oud-geschiedenisleraar', die iedereen ontraadde geschiedenis te gaan studeren.

Het bleek allemachtig leuk te zijn zijn beide studies te combineren. Als historicus kreeg je algemene ontwikkeling en eruditie mee, bij rechten leerde je de logische betogen van eminente juristen na te denken; argumentatieleer is bij rechten eigenlijk het belangrijkste onderdeel om werkelijk iets van het vak te begrijpen en dit is weer uitstekend bruikbaar bij de geschiedbeoefening. Niet iedereen was het met mij eens: een voorganger van de huidige hoogleraren geschiedenis kwam achter mijn dubbele studie en vroeg mij waarom ik daarvoor had gekozen. Toen ik zei dat ik geen geschiedenisleraar wilde worden, werd hij boos en zei: 'Meneer Fasseur, indien U geen leraar wenst te worden, dan moet U maar helemaal geen geschiedenis studeren!' Gelukkig is er wat dat betreft wel iets veranderd!

Bij dit alles speelde nog mee dat ik in 1957 wel geschiedenis wilde studeren, maar daartoe niet de benodigde papieren had. Ik had namelijk geen gymnasium-alfa gedaan, maar slechts gymnasium-bèta, naar mijn mening de moeilijkste middelbare schoolopleiding ter wereld van alle tijden: zo'n twaalf vakken in het eindexamen, uiteenlopend van Grieks en Latijn tot schei- en natuurkunde. Toch was dit onvoldoende om geschiedenis te kunnen studeren! Nu kon ik wel tentamens afleggen - maar om af te studeren moest eerst de wet veranderd worden en dat gebeurde pas omstreeks 1959, toen ik al twee jaar in Leiden bezig was.

Uw eerste geschiedeniscollege volgde u bij De Graaf. Was dat toeval? U bent immers geboren te Balikpapan.

Ja, Balikpapan op Borneo in de Oost, waar veel olie uit grond wordt gehaald en geraffineerd. De heer De Graaf was inderdaad degene die omstreeks 1957 de koloniale geschiedenis doceerde. Toch was het toeval dat ik daar mijn eerste college liep. Ik had geen plannen mij te specialiseren in de koloniale of Indonesische geschiedenis. In de eerste plaats kwamen die zaken pas aan de orde na een jaar of vijf, wanneer je na je kandidaats bezig was met de doctoraalstudie. Bovendien was het specialisme koloniale geschiedenis in Leiden toen, afgezien van De Graaf, nagenoeg dood en begraven. Er was in feite geen hoogleraar meer voor dit terrein. Je had wel prof. Milo die maritieme en ook nog koloniale geschiedenis gaf, maar dat was een oud-marine-officier en die had het alleen maar over schepen: zee-geschiedenis. Hij overleed daarenboven in 1960 en toen was er helemaal niemand meer om koloniale geschiedenis te geven.

Toch ging uw scriptie over koloniale geschiedenis.

Maar ook dat is toeval geweest. In 1963 werd het na een kleine zes jaar tijd - mijn rechtenstudie had ik reeds voltooid - om ook de doctoraalstudie geschiedenis af te gaan ronden. Je deed daar toen één à twee jaar over, in welke periode je dan wel twee doctoraalscripties moest schrijven. Ik wist echter absoluut niet welk onderwerp ik moest kiezen. Archieven werden in die tijd door studenten nauwelijks bezocht. Het Algemeen Rijksarchief lag weliswaar op een kwartier rijden met de trein vanuit Leiden (aan het Bleijenburg te Den Haag), maar slechts een enkeling die zich bezighield met de Gouden Eeuw of de Middeleeuwen kwam daar kijken. Ik had - en vele studenten met mij - in 1963, na zes jaar studie, nog nooit een voet gezet in het archief.

Het was mijn eer te na bij een hoogleraar aan te kloppen met 'Ik weet niets, wilt U mij een onderwerp opgeven'. Gelukkig trof ik aan de leestafel van de sociëteit in de NRC van 1 februari 1963 een artikel aan van de parlementair journalist Van Raalte - bekend schrijver, jurist én historicus - en die wees de lezers erop dat precies honderd jaar daarvoor Fransen van de Putte minister van Koloniën was geworden en, zo schreef Van Raalte erbij, 'over deze man is nog nooit een biografie verschenen'. Ik dacht: hier ligt dus een onderwerp waar misschien nog wel een artikel over valt te publiceren.

En jawel: ik vond in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* van 1957 een artikel van ene meneer Reinsma, waarin deze schreef dat hij bij een kleinzoon van Fransen van de Putte navraag had gedaan of er geen familiepapieren van hem waren bewaard. Reinsma had echter nul op het rekest gekregen. Het adres van de kleinzoon, Jhr. Van Reenen in Den Haag, stond in het artikel vermeld en ik besloot een beleefde brief te schrijven of er wellicht toch nog familiepapieren gevonden waren. Ik werd vriendelijk uitgenodigd op het Louis Couperusplein nummer 56 langs te komen. Het plein ligt vlak bij het Lange Voorhout: een zeer stijlvolle Haagse buurt. Toen ik bij het huis van Jhr. Van

Reenen was gearriveerd, werd de deur opgedaan door een bode met een kapje in het haar en ik werd naar de vierde verdieping geleid. Het viel mij op dat tegenover de heer Van Reenen de familie Thorbecke woonde. Ik werd ontvangen in een salon anno 1902, prachtig ingericht in Franse stijl. Op een tafel hadden zij reeds een leestrommel met allerlei mogelijke, aan de grootvader van mijn gastheer gerichte, brieven voor mij neergelegd. Ze zagen er buitengewoon ongelezen en onbestudeerd uit. Ik sprak mijn vreugde uit over deze ontdekking en informeerde later ook nog even waarom de heer Reinsma achter het net had gevestigd. Het ijs was toen al gebroken en Jhr. Van Reenen deelde mij op verachtelijke toon mede dat Reinsma inderdaad bij hem was geweest, maar de indruk had gewekt dat zijn grootvader van eenvoudige komaf was. Diens vader zou slechts bierbrouwer in Goes zijn geweest! Een levensgroot misverstand! Van Reenen had onmiddellijk besloten dat deze man maar niet verder moest zoeken en had hem de deur gewezen.

Ik mocht echter de papieren meenemen. In de zomer van 1963 beijverde ik mij in het studentenhuys dat ik bewoonde, de brieven, althans de meest leesbare, over te schrijven. Ik zat met andere woorden ijverig te pennen in de veronderstelling dat dit het begin van mijn afstudeerscriptie was, maar realiseerde mij al snel dat in de papieren van Frans van de Putte wel veel brieven *aan* hem gericht zaten, maar geen enkele *van* hem. Om een lang verhaal kort te maken: de meest leesbare schrijver was Otto van Rees, een hoge bestuursambtenaar in Nederlands-Indië en op basis van zijn honderden brieven aan Frans van de Putte heb ik een scriptie samengesteld en ingeleverd bij prof. Schöffer. Vervolgens ben ik, na een tweede scriptie geschreven te hebben over een onderwerp uit de Eerste Wereldoorlog, afgestudeerd.

Het schrijven van een dissertatie hoorde voor mijn gevoel hierna te volgen en ik besloot de scriptie over Van Rees verder uit te werken. Omdat geschiedenis natuurlijk het leukste is wat je kunt doen in de wereld, lag het voor de hand dat de dissertatie niet over een juridisch, maar over een historisch onderwerp zou gaan.

Was u niet ondertussen op het departement van Justitie beland?

Ja, het feit dat ik assistent was geweest bij een hoogleraar strafrecht, die vervolgens secretaris-generaal op het departement werd en in wiens voetsporen ik kon meekomen, had mij een baan in Den Haag bezorgd. Het ministerie was een van die Haagse departementen waar in het midden van de jaren zestig de reorganisatie en efficiency nog niet hadden toegeslagen en daar kon ik rustig - althans ten minste een dag in de week - werken aan het schrijven van mijn proefschrift.

Na verloop van tijd twijfelde ik echter aan de zin over een Indisch ambtenaar uit het midden van de negentiende eeuw te schrijven, zonder in te gaan op de schepping van Johannes van den Bosch, het cultuurstelsel. Ik moest de toekomstige lezer toch eerst uitleggen wat dat cultuurstelsel eigenlijk was geweest. En zo kwam ik - wederom tamelijk toevallig - op het uiteindelijk onderwerp van mijn dissertatie.

Zo zette ik voor de eerste keer voet in het Rijksarchief op het Bleijenburg, toen nog tweehonderd meter van de plek waar het ministerie van Justitie lag (aan Het Plein). In de pauzes en 's middags kon ik gemakkelijk naar het archief toe om een uurtje te werken in de koloniale archieven. Er zaten daar toen nog heel weinig andere Nederlanders. In de eerste plaats gingen - zoals gezegd - slechts weinigen naar het archief en in de tweede plaats was er weinig belangstelling voor de koloniale archieven van na 1800. Men deed wel wat aan de VOC-tijd, maar voor de latere tijd was er het trauma van de dekolonisatie van Indonesië. Voor zover er in de jaren zestig nog koloniale geschiedenis werd bedreven, gebeurde dit door oud-bestuursambtenaren die de beste jaren van hun leven in Indië hadden liggen en een zekere nostalgie hadden ontwikkeld naar het land dat was verdwenen - in Utrecht konden er nog een paar worden gevonden. Die hadden er geen behoefte aan de moderne geschiedenis van Nederlands-Indië op te rakelen. Ik was daardoor een van de eersten die daar zat, met een aantal buitenlanders. Er zaten verschillende Amerikanen, Australiërs en Engelsen op het archief te werken en allen spraken ze - in een vaak wat gebrekkig Nederlands - hun verbazing uit dat er geen enkele Nederlandse historicus van onder de veertig te bespeuren was, althans niet in de koloniale archieven.

Toen u in 1975 in Leiden promoveerde, was daar ook een bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de Europese expansie, mevrouw M.A.P. Meilink-Roelofs. Toch promoveerde u bij prof. Schöffers.

Mevrouw Meilink was pas in 1970 benoemd, terwijl Schöffers - die ook mijn doctoraalscriptie had begeleid - mij altijd bijzonder had gestimuleerd en geholpen, ook toen ik op het ministerie van Justitie zat. Ik had toen weinig contact met de universiteit en als ik al contact had, gebeurde dat via prof. Schöffers. De gesprekken tussen hem en mij waren altijd zo opbeurend, dat ik geen enkele behoefte had een andere promotor erbij te zoeken - ook wetende dat twee altijd meer aanmerkingen kunnen maken dan één.

Zou zij het met uw invalshoek eens zijn geweest?

Totaal niet! Prof. Meilink - zij is nu overleden en het zou niet juist zijn haar op dit punt te hard aan te vallen - was een 'late bekeerling'. Zij had jaren op het Algemeen Rijksarchief in de VOC-archieven gewerkt en daarover gepubliceerd volgens de normen van de vooroorlogse koloniale school, de school die na de oorlog door mensen als Coolhaas en Van der Wal vertegenwoordigd werd. In de jaren vijftig had zij echter onder invloed van haar promotor, Jan Romein, haar draai gevonden en in 1962 promoveerde zij op een op zichzelf heel mooi boek, *Asian trade and European influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630*, hetgeen een voortzetting was van het vernieuwende werk van de historicus J.C. van Leur. Naar mijn gevoel was mevrouw Meilink wat doorgehoud in iets wat zij pas later in haar leven ontdekt had. Zij vond mijn dissertatie een stap terug in de historiografie. Zelf

had ik betoogd dat om de geschiedenis van Indonesië goed te kunnen bestuderen men vertrouwd moest zijn met de motieven en de overwegingen van de koloniale machthebbers: welke politiek wilden zij voeren? Wat was de reactie van de Indonesische bevolking en in hoeverre werden de Nederlanders gedwongen hun politiek daarop bij te stellen?

De Indonesische geschiedenis benaderde ik met andere woorden vanuit de besluitvorming zoals die had plaatsgevonden in de koloniale hiërarchie op Java en in Nederland. Dit vond zij een stap terug, want naar haar mening zou de geschiedenis van Zuidoost-Azië 'van binnenuit' moeten worden geschreven. De Javaanse *desa* zou centraal moeten staan en vanuit de Javaanse samenleving zou vervolgens de geschiedenis moeten worden gereconstrueerd. Dit was een alleszins legitiem en te loven benadering, maar naar mijn mening was de geschiedschrijving op dat moment daar nog niet aan toe. Het was immers nog onbekend waarop de Javaanse samenleving had gereageerd: de impulsen die de koloniale machthebbers van bovenaf hadden gegeven en die nog niet voldoende in kaart waren gebracht.

U heeft dat standpunt vastgehouden. Uw oratie ging over de 'geest' van het gouvernement en niet over de 'geest' van de Javaanse *desa*.

Dat is waar. De reden hiervoor is ook geweest - en daar komt mijn juridische achtergrond om de hoek kijken - dat de wereld van besluitvorming in overheids-gremia en -centra, de ambtelijke hiërarchie, de Haagse ambtelijke wereld en ook de koloniale wereld die daar in hoge mate een afgeleide van was, mij door mijn werkring op Justitie goed bekend was. Het inleven daarin was dus niet vreselijk moeilijk. Bovendien - uit het op zichzelf respectabele standpunt 'liever lui dan moe' - vond ik het van de gekke het prachtige materiaal op het Algemeen Rijksarchief ongebruikt te laten en moeilijk traceerbare gegevens uit het *Arsip Nasional* in Jakarta - waar ik nooit voor langere tijd zou kunnen werken - te gebruiken. Het materiaal in het Algemeen Rijksarchief was verder ook in prachtig negentiende-eeuws ambtelijk Nederlands gesteld, hetgeen ook zo zijn vruchten afwierp in mijn werk op het ministerie; mijn stijl, woordkeus en precisie werden er beter door.

Bespuur ik daar een zekere voorliefde voor de negentiende eeuw?

Ik weet niet of ik dat zo zou willen onderschrijven. Maar het is zeker zo dat de archieven uit de negentiende eeuw prachtig zijn, bijvoorbeeld omdat de telefoon nog niet het historische *métier* verpestte. Allerlei zaken die na 1900 telefonisch werden afgedaan, zijn nog in brieven terug te vinden. Men had in de negentiende eeuw ook nog de tijd om uitvoerig met elkaar te corresponderen. Een dergelijke correspondentie is zelfs één van de aanzetten geweest voor mijn belangstelling voor de negentiende eeuw: de correspondentie tussen minister van Koloniën Baud en gouverneur-generaal Rochussen, een jaar of tien geleden door een - inmiddels overleden - promovendus van mij uitgegeven. Deze brieven zijn zo prachtig in hun stijl en in hun Nederlands, dat het

eigenlijk heel moeilijk is je daar niet in te willen verdiepen. (De driedelige uitgave belandde een paar jaar geleden bij De Slegte. Ik kan iedereen aanraden haar te kopen.) Ook heeft voor mij een rol gespeeld dat een historicus die in de jaren zestig en zeventig over Nederlands-Indië wilde schrijven, rekening moest houden met allerlei mensen uit de koloniale tijd die nog leefden, waardoor het twintigste-eeuwse koloniale archief meer gesloten was dan thans het geval is. Ten slotte lag dat archief niet in Den Haag maar in een onaantrekkelijke bunker in Schaarsbergen bij Arnhem. Vindt u het vreemd dat ik - als u mijn bezwaren tegen lichamelijke inspanning kent - de wandeling van twee minuten van mijn werkplek naar het Algemeen Rijksarchief prefereerde boven een uren durende trein- of autorit en een boswandeling van een uur naar de bunker te Schaarsbergen? Wie mijn dissertatie goed bestudeert, zal ook constateren dat er primair 'Haagse' bronnen van vóór 1850 zijn gebruikt, hoewel ik in de titel van het boek iedere aanwijzing in die richting zorgvuldig heb uitgewist. In het uitwissen van sporen zijn ze bij Justitie altijd goed geweest!

Na het verschijnen van uw dissertatie *Kultuurstelsel en koloniale baten* is er nog een grote hoeveelheid andere literatuur over het thema verschenen, waarin een van de centrale vragen is of de inheemse boer er nu op voor- of achteruit was gegaan. Wat vindt u van die literatuur?

Het was voor mij inderdaad een meevaller dat ik mij eind jaren zestig, begin jaren zeventig, had beziggehouden met een onderwerp dat tot 1940 sterk in de belangstelling had gestaan, maar dat daarna volkomen daaruit was verdwenen, om omstreeks het moment waarop mijn proefschrift verscheen weer actueel te worden. Naast de Amerikaanse hoogleraar Robert van Niel, met wie ik later zeer vriendschappelijke betrekkingen heb ontwikkeld (hij woont op Hawaii), waren het vooral Australiërs die zich op het cultuurstelsel wierpen. De hele discussie over het cultuurstelsel werd bepaald door de vraag: waar spreek je eigenlijk over? Spreek je over het cultuurstelsel in West-Java, in Midden-Java of in Oost-Java? In elk van de twintig residenties op Java werkte het cultuurstelsel weer anders uit. Er waren dan ook moeilijk algemene conclusies te trekken over de invloed van het cultuurstelsel op de welvaart van de bevolking. In de ene residentie was die duidelijk gedaald, in de andere gestegen. In het algemeen was mijn indruk dat de positieve kanten van het cultuurstelsel, te weten de toename van de geldhoeveelheid onder de bevolking en de stijging van de koopkracht, in de literatuur onderbelicht waren gebleven. Dat was logisch, want de oudere literatuur was door liberalen geschreven en liberalen hadden geen boodschap aan een zeer onliberale uitvinding als het cultuurstelsel waarbij alle macht in handen van de staat was gelegd.

Nu wordt veel onderzoek naar het cultuurstelsel gebaseerd op statistische gegevens die eertijds door Nederlandse ambtenaren zijn verzameld. In hoeverre is dit materiaal eigenlijk betrouwbaar?

Er is inderdaad zeer veel statistisch materiaal door Nederlandse bestuursambtenaren verzameld, dat in de archieven terug te vinden is. Veel mensen worden door dit materiaal aangetrokken, omdat het de schijn van zekerheid heeft. Getallen lijken niet te kunnen liegen. Ik heb mij daar nooit zo aangetrokken door gevoeld, ook omdat ik vind dat geschiedschrijving leesbaar moet zijn en als je voortdurend moet struikelen over tabellen (ik wil nu niet iemand op de tenen gaan staan)...

Een stelling bij uw proefschrift luidde: 'De "histoire événementielle" vormt een onmisbaar tegenwicht van een anti-personalistische (structuralistische) geschiedbeoefening.'

Staat dat daar?

Jawel, en u staat daar nog steeds achter?

Ja! Ik sta altijd achter dingen die ik vroeger beweerd heb. Ach, misschien is het wel een wat naïeve benadering, maar als je als historicus wat schrijft over het verleden, moet toch het ideaal zijn dat ook niet-historici er kennis van kunnen nemen, mits die enige belangstelling voor het onderwerp hebben. Je moet dus niet te diep door de knieën gaan, maar iedere vorm van geleerderigheid, vakjargon of moeilijke wetenschappelijk termen - ik heb zelf heel lang niet geweten wat een woord als 'heuristiek' betekende - moet worden voorkomen. Als historicus moet je proberen een leesbaar en goed verhaal te schrijven dat andere mensen kan interesseren voor het verleden, want dat is de waarde van de geschiedbeoefening. Veel mensen hebben belangstelling voor het verleden, maar worden vaak afgeschrikt, omdat ze door Nederlandse historici van dat onleesbare proza voorgeschoteld krijgen.

Vandaar dat ik altijd een gezond wantrouwen heb gehad tegen alle mogelijke statistieken en tabellen, hoewel ik wel erken dat ze van historisch belang kunnen zijn. Ze zijn buitengewoon lastig in een leesbaar verhaal in te vlechten. Met betrekking tot Nederlands-Indië heb ik nog andere twijfels. Door mijn werkkring bij Justitie weet ik dat er naast de *numbers* in de stukken, nog vele *dark numbers* zijn, die niet worden gepubliceerd. Neem nu de fietsendiefstallen in Nederland: een historicus die over honderd jaar de fietsendiefstallen in de jaren negentig van de twintigste eeuw zal onderzoeken, zal aan de hand van justitiële statistieken tot de conclusie komen dat er in die tijd helemaal geen enkele fiets werd gestolen. Wij weten dat dit komt omdat men geen aangifte doet of omdat de politie weigert die aangiften op te nemen. Een statistiek kan met andere woorden zeer onbetrouwbaar zijn en zelfs aan de werkelijkheid tegengestelde informatie geven, ook al lijkt de informatie nog zo exact.

Toen mijn boek uitkwam, vond ik overigens mentaliteitsgeschiedenis veel interessanter: hoe mensen in de vorige eeuw dachten en besluiten namen. Ook omdat er zoveel herkenbaar is, vergeleken met het handelen van ons nu. *The past is not a foreign country!* Wat vindt U daarvan! Misschien iets om boven dit interview te zetten?

Wellicht. Met die 'past', dat verleden, ging u zich vanaf 1977 bemoeien als bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de Europese expansie. Dat moet voor iemand die gruwde van het idee leraar te worden wel zijn tegengevallen.

Het was natuurlijk wel een voldoening dat ik mevrouw Meilink opvolgde en heel leuk om 'schoolmeester' te zijn. Een hoogleraar aan de universiteit is natuurlijk niet te vergelijken met een schoolmeester, hij is hooguit een hogeschool-meester. Het verschil was ook dat ik deze functie combineerde met mijn werk op het departement van Justitie. Vier dagen in de week hield ik mij bezig met thema's als zwangerschapsafbreking, politie, euthanasie en misdaadbestrijding. De vijfde dag, de vrijdag, ging ik naar Leiden om te genieten van de serene sfeer van een universiteit die nog niet de twee-fasen-structuur had ingevoerd. Aan het einde van de jaren zeventig kon nog gestudeerd worden op een wijze zoals veel docenten en studenten dat graag wilden. Het spook van de tweefasenstructuur en de studie- en tempobeurs was nog niet gesignaleerd en ik kon werken in een gezelschap van buitengewoon aangename collega's, van wie er gelukkig nog velen in Leiden rondlopen. De universiteit was voor mij een oase van rust vergeleken met het allengs drukker geworden departement waar ieder ogenblik lichtelijk overspannen collega's of kamerleden bij je binnen konden lopen.

Nu is dat anders?

Ja, ik heb het gevoel dat na de invoering van de twee-fasenstructuur en de doorwerking van het idee dat docenten aan de universiteit zich voortdurend moeten bewijzen door publikaties, de jachtige mentaliteit die reeds op het ministerie bestond, ook de universiteit in haar greep heeft gekregen.

De kwaliteit van het onderwijs lijdt daaronder?

Ik hoop al duidelijk te hebben gemaakt dat het onderwijs aan het eind van de jaren vijftig nog niet bepaald volmaakt was. Ik ben dus volstrekt niet onder de indruk van de klachten dat studenten thans veel minder zouden weten of kunnen dan vroeger het geval was, al laat de algemene ontwikkeling soms te wensen over. Er is wel een ander type student gekomen, dat het leven veel praktischer benadert dan in de jaren vijftig.

Als bijzonder hoogleraar en later gewoon hoogleraar heeft u veel promovendi begeleid en de studie naar de geschiedenis van Nederlands-Indië zeer

gestimuleerd. Vergeleken met het midden van de jaren zeventig is er wat dit betreft wel het een en ander veranderd. Er zijn zelfs 'scholen', waaronder de Leidse, een school die - zoals sommigen beweren - de werkelijkheid van de koloniale onderdrukking tracht op te poetsen.

Op te poetsen? Op te sporen zult U bedoelen! Ik wil hier overigens niet beweren dat een en ander met mijn komst samenhangt: er was reeds een Leidse school in opkomst onder de bezielende leiding van Henk Wesseling en zijn werkgroep voor de geschiedenis van de Europese expansie. Uiteindelijk zou dit een groot Leids succes worden, waarvoor het krediet aan prof. Wesseling moet worden toegeschreven.

Van Amsterdamse zijde is er inderdaad bezwaar gemaakt tegen de benadering van de Leidse school. Utrecht was overigens aan het einde van de jaren zeventig van het toneel verdwenen, nadat de overleden hoogleraar Van der Wal niet werd opgevolgd. Maar 'Amsterdam', waar W.F. Wertheim gedoceed had en daarna Breman, is interessanter. Daar ontstond het gevoel dat in Leiden het koloniale verleden door een te rooskleurige bril werd bekeken, iets wat iedere Leidse historicus zal afwijzen. Hij zal zeggen dat de aantijgingen op geen enkele wijze door de feiten worden gerechtvaardigd.

Nu heeft Breman in 1987 *Koelies, planters en koloniale politiek* gepubliceerd over de misstanden in Deli. Rudy Kousbroek was nogal geschokt dat u van de toestanden aan de oostkust van Sumatra op de hoogte was, maar er niets mee had gedaan. In Leiden zouden dergelijke schandalen niet verder komen dan de doctoraalscripties!

In 1987 heeft Breman inderdaad zijn *Koelies, planters en koloniale politiek* gepubliceerd. De kern van het boek wordt gevormd door de vondst van het zogeheten Rhemrev-rapport uit 1904. Breman verbond hieraan onmiddellijk de conclusie dat dit rapport onbekend was en dat het een nieuw en buitengewoon zwart licht wierp op het koloniale verleden. Dat ene Fasseur te Leiden het rapport wel eens had ingezien, dat moest hij al spoedig erkennen: de eerste vreugde over de ontdekking van een totaal onbekend rapport verdampte snel! Maar in plaats van dat ik daarover zelf had geschreven, had ik slechts twee studenten daarover een doctoraalscriptie laten schrijven. Dit werd door zowel Breman als Kousbroek gezien als een bewijs dat de doofpot in Leiden opstond en dat alle onaangename berichten over het koloniale verleden daarin werden verdonkeremaand.

Ik was zeer verbaasd over deze aantijging; ik vond het bizar om als schrijver van een dissertatie over het cultuurstelsel en andere geschriften over het koloniale verleden, waarin allerlei minder gunstige aspecten zeker niet zijn geschuwd, voor de voeten geworpen te krijgen mijn tijd niet te hebben besteed aan Deli. Als Kousbroek op bladzijde 163 van zijn overigens alleszins lezenswaardige *Het Oostindisch kampsyndroom* over het Rhemrev-rapport schrijft 'dat dit voor Nederland de gruwelijkste onthulling van deze eeuw was', dan vind ik die uitspraak nogal kras, al was het maar omdat de indruk wordt

gewekt dat het Rhemrev-rapport inderdaad iets onthulde. Al vanaf het moment dat bijvoorbeeld Henri van Kol in 1897 met Troelstra de eerste SDAP-fractie in de Tweede Kamer vormde, werd minister van Koloniën Cremer door Van Kol telkens aangevallen in de zogeheten 'jaarlijkse Deli-speech' over de misstanden op Sumatra. De gruwelijke verhalen waren met andere woorden reeds *in extenso* in de Tweede Kamer verteld. Wat Rhemrev deed, was al deze berichten en beschuldigingen controleren. Met andere woorden: het Rhemrev-rapport - 'de gruwelijkste onthulling van deze eeuw' - bevatte slechts oud nieuws, hetgeen ook verklaart waarom er na 1905 voor het rapport weinig belangstelling was. Alleen bij iemand als Breman, die nooit bij Clio in de schoolbanken heeft gezeten, was het iets nieuws.

Maar toch publiceerde Breman er in 1987 een boek over. Is het niet een beetje makkelijk om te zeggen: 'Ach, in 1897 heeft Van Kol in de Kamer de schandalen in Deli al aan de orde gesteld'? Wie weet dan nu nog? Is het niet de taak van de historicus de zaak opnieuw in ogenschouw te nemen?

Dat is een andere vraag. Op een gegeven moment heb je nu eenmaal een bepaalde specialisatie en de groot-landbouw op de oostkust van Sumatra behoorde daar niet bij. Ik ben meer geïnteresseerd in zaken als Multatuli, de opleiding van bestuursambtenaren, de ontwikkeling van het binnenlands bestuur op Java en Madoera, thema's die evenzeer belangwekkend en interessant zijn.

Maar wordt in uw laatste boek, *De Indologen*, hierdoor een niet wat al te vrolijk beeld van het verleden geschetst? Er komen weinig Javanen in voor...

... ook wat moeilijk in een boek over een opleiding in Nederland...

... en de donkere kant van het kolonialisme lijkt te worden vergeten.

Kijk eens: als je over vlinders in China schrijft, schrijf je niet over vlinders in Japan - hoewel het in beide gevallen om vlinders gaat. Als je een boek schrijft over de opleiding van ambtenaren die voor het overgrote deel in Nederland heeft plaatsgevonden, dan schrijf je niet over de zwarte kanten van het kolonialisme. Het boek heeft natuurlijk wel een boodschap, die misschien Breman en Kousbroek niet geheel bevat.

Ik heb die boodschap niet expliciet erin vermeld. In tegenstelling tot de Amsterdamse school wil ik de lezer namelijk zijn eigen conclusies laten trekken. In Amsterdam wordt iedere conclusie en alles wat de lezer moet denken over het onderwerp door de schrijver voorgekookt. De auteur maakt aan de lezer héél duidelijk wat hij erg moet vinden en minder erg moet vinden, hoewel: alles in de koloniën was héél erg en dát moet de lezer voortdurend van de schrijver horen - daar wordt de Amsterdamse school door

getypeerd: de auteur stelt zich tussen het onderwerp en de lezer op en weerhoudt de lezer ervan zijn eigen conclusies te trekken. Hij behandelt hem nogal paternalistisch, geheel overigens in koloniale stijl: in zoverre zijn er meer banden met het koloniale verleden dan men in Amsterdam wel denkt!

In *De Indologen*, en trouwens in veel van mijn andere werk, probeer ik de lezer zelf zijn conclusies te laten trekken op basis van wat hij gelezen heeft. Iemand die *De Indologen* leest, zal merken dat velen in Nederland zich hebben ingespannen om aan de aanstaande koloniale bestuursambtenaren een zo goed mogelijke opleiding te geven door hen in aanraking te brengen met de talen, de cultuur, de geschiedenis en de etnologie van de Indische archipel. Het tragische ervan - maar dat maakt het boek misschien juist zo vrolijk - was dat de studenten uiteraard niet deden wat hun docenten van hen wilden. In de eerste plaats studeerden ze niet, of zo weinig mogelijk. Het weinige geleerde vond zij vervolgens weer zo snel mogelijk vergeten omdat zij het ballast vonden en ten slotte - ook dat is nu niet geheel onbekend - waren de didactische methoden soms uiterst gebrekkig of slechts volgens de waan van de dag. In het boek herkent de lezer dus allerlei zaken die ook nu nog actueel zijn.

Het bezwaar van lieden als Breman is nu dat het kolonialisme in mijn werk veel te menselijk wordt afgeschilderd: niet al die ambtenaren en hoogleraren waren geboren rotzakken. En inderdaad: het verleden is geen onbekend terrein. De mensen zijn in vergelijking met honderd of vijfhonderd jaar geleden helemaal niet zo veranderd. Zoals je ellendelingen in de koloniën had rondlopen, zo had je ook mensen die dat helemaal niet waren en die er zo goed mogelijk iets van probeerden te maken. Alleen: vaak gebeurde er niet wat men beoogde en - het vlees is zwak - het ging ook soms om allerlei andere redenen mis. Maar dat is een heel andere benadering dan de Amsterdamse, die uit de koloniale terreur een systeem van macht tracht op te bouwen waaruit zou blijken dat het kolonialisme een van de meest vreselijke toestanden is geweest die de geschiedenis gekend heeft.

In het debat tussen 'Leiden' en 'Amsterdam' ontbreekt de stem van de Indonesische historicus.

Dat moet ik u tegenspreken! De heer Breman heeft mij wel eens gezegd dat *hij* optreedt voor de gewone, onderdrukte Indonesiër. Indonesische historici mogen wellicht ontbreken in het debat, maar de onderdrukte Javaan is in de persoon van de heer Breman wél aanwezig. De Indonesische historicus is overigens ook helemaal niet geïnteresseerd in de boter op het koloniale hoofd of de koloniale erfzonde waarmee wij ons in Nederland bezighouden, maar die probeert - ik denk natuurlijk aan Sartono Kartodirdjo - met de methoden van de niet-westerse sociologie en de antropologie het eigen, Indonesische verleden te benaderen.

Op uw huidige leerstoel bij de vakgroep Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië heeft u meer met het Indonesië van vandaag te maken gekregen. Toch bent u niet een sterk Indonesië-centrische geschiedenis gaan schrijven.

Nee. In 1984 is het besluit genomen tot de oprichting van een leerstoel in de geschiedenis van Zuidoost-Azië. Er was een prachtige traditie in Leiden, te beginnen in 1901 met Heeres (allemaal te vinden in *De Indologen*) tot de dood van Milo in 1960, hoewel er toen al reeds een beetje de klad in was gekomen. De belangstelling verschoof - in de persoon van Erik Zürcher - vervolgens naar Oost-Azië. De leegte bleef tot 1970 bestaan: toen kwam met de herleving van de Indonesische studiën de benoeming van mevrouw Meilink. Zeven jaar later kwam ik en wederom zeven jaar later ontstond het idee weer eens wat te doen aan de geschiedenis van Indonesië.

Had u dan niet beter bij de Vakgroep Geschiedenis kunnen blijven functioneren?

Het is inderdaad waar dat in 1984 de ideeën primair zijn uit gegaan naar Indonesische geschiedenis die van binnenuit zou worden geschreven, bij voorkeur gebaseerd op Boeginese kronieken of Makassaarse handschriften of een enkel palmsblad van Bali waar Javaanse rijkskronieken van de veertiende eeuw op waren overgeleverd. Een dergelijk historicus was toen echter niet te vinden. Na een wijziging van het profiel is men toen uitgekomen bij Fasseur. En die had in eerste instantie helemaal geen zin om te komen! Hij vond het onder juristen ook heel aangenaam toeven.

Heeft hij dan spijt van zijn keuze gekregen?

Dat niet, maar hij moest wel ernstige huiselijke problemen overwinnen voor het zover was. De trein stopt echter in je leven maar één keer op zo'n perron en als ik niet was ingestapt, had zo'n kans zich nooit meer voorgedaan.

U had natuurlijk wel een retourtje gekocht: na enige tijd was u weer op het departement te vinden!

Inderdaad: de allerleukste tijd als gewoon hoogleraar brak in 1990 aan, toen ik door de universiteit aan het departement werd uitgeleend om de nieuwe Politiewet te schrijven. Ik kon dit combineren met het schrijven van het boek *De Indologen* waaraan ik in 1989 was begonnen. Het is mij hierdoor wel opgevallen, dat AIO's wel degelijk een mooie dissertatie in vier jaar moeten kunnen schrijven: het is mij toch ook gelukt naast de Politiewet *De Indologen* te maken? Wellicht niet het niveau van een dissertatie, maar wel voorzien van vele geleerde voetnoten!

C. Fasseur

Maar weg van het ministerie heeft u nu een beetje een arm bestaan.

Het decanaat is natuurlijk ook een buitengewoon boeiende functie in deze paarse tijd van regeringsverklaringen. Bovendien: een man wordt ouder...

Hoe ziet u de toekomst van de geschiedbeoefening in Nederland?

Ik zie de toekomst met veel optimisme tegemoet. De belangstelling voor geschiedenis is de afgelopen twintig jaar enorm gegroeid. Het is natuurlijk waar dat het aantal studenten geschiedenis veel te groot is om hen een baan in hun vak te kunnen verzekeren. Ik vind dat echter geen enkel bezwaar: ik ben ook de eerste tien jaar van mijn carrière angstvallig buiten de geschiedenis gebleven en ik kan het iedereen aanraden na de studie iets geheel anders te gaan doen dat de hersenen scherpt. Later kan hij of zij zich altijd nog op de geschiedenis storten. Dissertaties bij geschiedenis zijn nog te schrijven, ook als de promovendus geen deel uitmaakt van een grote practicumgroep die in een laboratorium honderden proefjes doet.

Onderzoekscholen vindt u dus maar onzin?

Ik moet voorzichtig zijn: kritiek is natuurlijk makkelijk, maar ik heb wel eens de indruk dat men het onderzoek in de alfa-wetenschappen teveel een afgeleide heeft gemaakt van datgene wat bij de bèta-wetenschappen bestaat. Een historicus is immers een scheppende mens in zijn meest pure vorm, wanhopig achter zijn tekstverwerker met vijftig boeken om zich heen, nadenkend over de volgende zin.